

MONOTHEISM AND VIOLENCE

Vesna Pavlovic

University "Sv. Cyril and Methodius" Institute for Macedonian Literature - Skopje, Republic of Macedonia, vesnapavlovic.va@gmail.com

Veroljub Bojičić

PS „Milovan Glisic” – Valjevska Kamenica, Republic of Serbia, veroljubbb@gmail.com

Abstract: The strong links between religion and violence were established by the very advent of a reasonable man. We therefore consider that due attention should be paid to the anthropological theory according to which the sacrally constructed primarily for the externalization of violence outside a certain social community. If internal violence poses the greatest danger to the survival of the social group, Freud's assumption of patricide as the oldest human sin and the a priori ritualization of this act suggests us of the fact that he would be removed from his true perpetrators and attributed it to transcendental forces. In this paper we will do a historical analysis of phenomena and processes that point to the violent side of the three most influential world religions - Judaism, Christianity and Islam. Although these mutually related and connected religious systems verbally send messages of peace and love among people, the fact is that in their name riots and rebellions, numerous wars led, enforced religious conversion of major ethnic groups or entire nations, applied draconic penalties against heretics and members of other faiths. The very beginnings of Judaism, Christianity and Islam are marked by violence. Eschatological warnings of Christian and Muslim thinkers are threatening; they warn of hellish troubles that await all those who do not adhere to established religious dogmas. The Jewish God Jehovah is merciless in the sharing of justice; the one who commits an error can't hope for forgiveness. Jesus Christ says that he did not come to bring peace, but a sword. Prophet Muhammad begins his religious mission with long-lasting wars against *the infidels*. None of these confessions recognize the right to free religious choice. Each one is held convinced that it is precisely her teaching about God and salvation that is exclusively authentic. For this reason, it is considered that the rest of the human race is in God's disfavor, and therefore it is permissible for him to be bullied and placed in a subordinate position in relation to *the Orthodox*. Religious wars are one of the most important aspects of the history of space whose peoples under the influence of Judaism, Christianity or Islam - Europe, the Middle East and the Middle East. Although geostrategic, interethnic and economic conflicts, religious divisions, especially in the Middle and Middle East, are still very current. This fact speaks in favor of the existence of an archetypal-irrational layer in the psychology of the man of the Information Age. In addition, we must reckon that religion is often instrumentalized in the pursuit of secular goals. There are authors who believe that only in such cases of faith takes on the attributes of violence.

Keywords: monotheism, violence, Judaism, Christianity, Islam

MONOTEIZAM I NASILJE

Vesna Pavlović

Univerzitet „Sv. Kiril i Metodije” Institut za makedonska literatura – Skopje, Republika Makedonija, vesnapavlovic.va@gmail.com.rs

Veroljub Bojičić

OŠ "Milovan Glišić", Valjevska Kamenica, Republika Srbija veroljubbb@gmail.com.rs

Apstrakt. Jake veze između religije i nasilja uspostavljene su samom pojavom razumnog čoveka. Stoga smatramo da dužnu pažnju treba pokloniti antropološkoj teoriji prema kojoj je sakralno konstruisano prvenstveno radi eksternalizacije nasilja van određene socijalne zajednice. Da unutrašnje nasilje predstavlja potencijalno najveću opasnost po opstanak socijalne grupe opominje i Frojdova pretpostavka o oceubistvu kao najstarijem ljudskom grehu i o apriornoj ritualizaciji tog čina kako bi se krivica skinula s njegovih istinskih počinitelaca i pripisala transcendentnim silama. U ovom radu uradićemo istorijsku analizu pojava i procesa koji ukazuju na nasilnu stranu tri najuticajnije svetske religije – judaizma, hrišćanstva i islama. Mada ovi međusobno srodni i povezani verski sistemi verbalno šalju poruke mira i ljubavi među ljudima, činjenica je da su u njihovo ime dizani pobune i ustanci, vođeni brojni ratovi, vršila se prinudna verska preobraćenja većih etničkih grupa ili čitavih naroda, primenjivale drakonske kazne protiv jeretika i pripadnika drugih vera i slično. Sami počeci judaizma, hrišćanstva i islama obeleženi su nasiljem. Eshatološka upozorenja hrišćanskih i muslimanskih mislilaca su preteća; ona upozoravaju na paklene

muke koje čekaju sve one koji se ne pridržavaju ustanovljenih verskih dogmi. Jevrejski bog Jahve (Jehova) je nemilosrdan u deljenju pravde; onaj ko počinu grešku ne može se nadati oprostaju. Isus Hristos poručuje da nije došao da donese mir, nego mač. Prorok Muhamed svoju versku misiju počinje dugotrajnim ratovima protiv nevernika. Nijedna od navedenih konfesija ne priznaje pravo slobodnog verskog izbora. Svaka od njih drži se ubeđenja da je upravo njeno učenje o Bogu i spasenju ekskluzivno autentično. Iz tog razloga smatra se da se ostatak čovečanstva nalazi u božjoj nemilosti, te je stoga prema njemu dozvoljeno nasilje i stavljanje u podređeni položaj u odnosu na pravoverne. Verski ratovi čine jedan od najbitnijih aspekata istorije prostora čiji su narodi potpali pod uticaj judaizma, hrišćanstva ili islama – dakle Evrope, Bliskog i Srednjeg istoka. Iako zaodnute u geostrateške, međuetničke i ekonomske sukobe, verske podele, naročito na teritorijama Bliskog i Srednjeg istoka, i danas su vrlo aktuelne. Ta činjenica govori u prilog opstojavanja arhetipsko-iracionalnog sloja u psihologiji čoveka informatičke ere. Osim toga, moramo računati s tim da se religija često intrumentalizuje u korist postizanja sekularnih ciljeva. Postoje autori koji smatraju da jedino u takvim slučajevima vera poprima atribut nasilja.

Ključne reči: monoteizam, nasilje, judaizam, hrišćanstvo, islam

Sigmund Frojd je nastanak religije povezao sa oceubistvom kao prvobitnim ljudskim grehom. Oslanjajući se na Darvinovu hipotezu o funkcionisanju najstarijih oblika ljudske zajednice, Frojd je uvideo neminovnost sukoba oca, starešine zajednice, sa svojim odraslim sinovima. Otac, koji polaže pravo na svaku ženu u okviru grupe, zabranjuje sinovima polno opštenje sa osobama ženskog pola. Gnevni sinovi zbog toga ubijaju oca. Taj čin, međutim, kod sinova izaziva grižu savesti, kajanje, jako osećanje krivice i čežnju za ocem. Da bi ova osećanja neutralisali, ili ih makar oslabili do podnošljivog nivoa, sinovi pokojnog oca uzdižu do stepena božanstva, smišljaju obrede kojim bi pokojnika umilostivili i pomirili se s njim, spremni da mu se ponovo pokore. Ove obrede nameću ostalim članovima društva, tako da biološki otac nekolicine muškaraca postaje otac, odnosno božanstvo cele horde, roda, bratstva ili plemena, koje svojoj deci pruža ljubav, brigu i zaštitu. Psihoanaliza dokazuje “da je za svakoga bog stvoren prema ocu (...) i da bog u suštini nije ništa drugo do uzvišeni otac”. Svaka religija je, po Frojdu, nastala kao reakcija na iste ili slične događaje. Klanjajući se bogu, vernici faktički traže oprostaj za oceubistvo. I Hristova žrtva tumači se kao čin oslobađanja njegove braće od pragreha (Frojd: 268-288).

Donekle srodna, iako u izvesnim aspektima suprotstavljena Frojdu, je teorija francuskog filozofa i kulturologa Renea Žirara (1923-2015). Oslanjajući se na istraživanja Godfrija Lienharda (*Divinity and Experience*) i Viktora Tarnera (*The Drums of Affliction*), Žirar postavlja tezu da je religija nastala iz nužne potrebe da se, putem vršenja obrednih žrtvovanja, amortizuju unutrašnji sukobi i nasilje pomeri van zajednice. Sa znanjem o uzajamnom nasilju svojih članova zajednica ne bi mogla da živi. Mnogi ratovi vođeni protiv drugog plemena, naroda ili države izazvani su potrebom da se nasilje eksternalizuje i da se na taj način matična zajednica sačuva od pretećeg unutrašnjeg nasilja. Svest o sopstvenom, unutrašnjem nasilju vodi raspadu društva. Nasilje uvek mora da se predstavi kao nešto što dolazi spolja. Iz tog razloga nastale su predstave o krvoločnim božanstvima koja zahtevaju žrtve. Napred navedeno implicira da je božanstvo zapravo *ljudsko nasilje izmešteno iz društva*, a da je uloga obredne žrtve da kolektivnu potrebu za nasiljem privuče na sebe (Žirar: 22, 64, 67, 92, 146-147, 263, 290-293).

U uvodu našeg rada, dakle, vidimo da je nasilje imanentno primitivnijim vidovima religijske organizacije, a isto se može reći i za razvijenije politeističke sisteme civilizacija Starog istoka, stare Grčke, starog Rima ili pretkolumbovske indijanske civilizacije na teritoriji današnje Latinske Amerike. Istorijsko iskustvo – i zdrav razum, uostalom – daju za pravo tvrdnji da su monoteističke religije od svoje pojave do današnjice takođe predstavljale (i još predstavljaju) izvor ogromne destruktivne energije. Međutim, na ovom mestu iznećemo jednu smelu pretpostavku: dok se svrha primitivnih religija (poput totemizma ili animizma), te politeističkih religija, manje-više iscrpljuje u nastojanjima da se, kao što je rečeno, društvena zajednica odbrani od nekontrolisanog unutrašnjeg nasilja, dotle monoteistički, visokoinstitucionalizovani sistemi svoje potencijale za konflikt (koji delimično ostaju u službi harmonizacije društva) prvenstveno usmeravaju ka spoljašnjim objektima, s ciljem da ih unište ili stave pod svoju kontrolu. U potrazi za argumentima u prilog rečene hipoteze, navešćemo neke momente karakteristične za judaizam, hrišćanstvo i islam.

Karen Armstrong piše da se na paganskom Starom istoku bogovi nisu mešali u svakodnevni život svojih vernika. Jevrejski bog Jahve, središnji fenomen i pojam najstarije monoteističke religije – judaizma – je prvi koji to čini; on zahteva da se ljudi ponašaju prema njegovim naređenjima i u skladu s moralnim imperativima koje je on odredio (Armstrong: 23). Mada se prvi deo tvrdnje Armstrongove može osporiti Frojdovim i Žirarovim teorijama,²⁵³

²⁵³ Već smo rekli da je prema Žirarovoj logici bog *Nasilje* i da se itekako meša u svakodnevnicu ljudskog društva. Božanstvo je, zapravo, pozicionirano unutar ljudske grupe, o čemu, između ostalog, svedoči sklonost politeista da

za nas je važno da uočimo to da pripadnici monoteističkih religija dobijaju mogućnost da svoje profane delatnosti vrše direktno se pozivajući na Boga i da posledice svojih dela pravdaju ispunjavanjem njegove volje. Ovo pravdanje ljudskih postupaka božjim planovima prisutnije je u rimokatoličkom i protestantskom hrišćanstvu nego u pravoslavlju, budući da je pravoslavna doktrina uveliko zasnovana na tumačenju prema kojem čovek deluje po principima sopstvene slobodne volje. Muslimanski tradicionalisti ne priznaju to da je Alah dozvolio ljudima da upravljaju vlastitom sudbinom, jer bi time negirao svoju svemoć. Oni su, slično hrišćanskim kalvinistima, usvojili doktrinu o predodređenosti, prema kojoj Bog unapred određuje životni put svakog čoveka. Protivnici tradicionalista, među kojima su i šiiti, dokazuju pak, pozivajući se na Kuran, da je Bog svakom čoveku dao slobodnu volju i moralnu odgovornost. U judaizmu ne postoji univerzalna formula za određenje pojma Boga. Doživljaj Boga je subjektivno iskustvo; svako ga doživljava prema sopstvenim mogućnostima i na svoj način. "Sve do danas, teološke ideje o Bogu su u judaizmu privatna stvar i vlast ih ne nameće" (Armstrong: 89-90, 151, 190-191). Vrlo važna razlika između politeističkih i monoteističkih religija krije se u stepenu slobode delovanja koja je vernicima, u ime bogova/boga, dozvoljena: u prvom slučaju, ta sloboda je ograničena strogo formalizovanim zakonima, dok je u drugom slučaju tumačenje božje volje daleko fleksibilnije. Ako se tome doda institucionalizacija religije, karakteristična za monoteizam, onda postaje jasnije zašto delovanje u ime jednog Boga poseduje mnogo širi potencijal za nasilje – prvenstveno uključujući ono masovno – u odnosu na starije stadijume religioznosti.

Veoma je značajno zapažanje Karen Armstrong da su paganski bogovi uglavnom delovali na ograničenim teritorijama: "jedan bog imao je jurisdikciju samo u određenoj oblasti i uvijek je bilo mudro da se, kada krenete u druge krajeve, klanjate lokalnim božanstvima". Nasuprot ovome, monoteistički Bog je shvaćen kao ekumenski, vaseljenski, univerzalan, apsolutan, jedan i jedini za ceo univerzum (Armstrong: 26, 32). Nema sumnje da sa tom činjenicom treba povezati polaganje prava na ekskluzivnost i prozelitizam monoteističkih religija.

Valja naglasiti da se određena paganska verovanja po pravilu nisu nametala drugim vernicima, već su se nova božanstva priključivala postojećim (Armstrong: 37). Poznato je da su stari Rimljani uvodili u svoj panteon bogove pokorenih naroda. Nasuprot tome, monoteizam je netrpeljiv i nemilosrdan prema inovercima. Armstrongova navodi jedan primer iz relativno rane faze postojanja judaizma. Naime, supruga kralja Izraela iz prve polovine IX veka p. n. e. pokušala je da kultu Jahvea pridruži kultove starih semitskih božanstava Baala i Ašer. Neuspeh paganskih sveštenika da odbrane svoju veru imao je epilog u njihovom pokolju od strane monoteističkog klera (Armstrong: 36-38, 86).

U Ponovljenoj knjizi zakona (Deuteronomij) iz VII v. p. n. e. Mojsije upozorava Jevreje da po dolasku u Hanaan u ime Jahvea moraju iskoreniti tamošnju pagansku religiju (Armstrong: 66). Iz ove zapovesti Mojsijeve vidimo da je Jahve, koji, istina, prvi među bogovima traži socijalnu pravdu, po pitanju prava ljudi na slobodno religiozno uverenje apsolutno netolerantan. Ukoliko Jevreji budu poslušni Jahveu, on će prema njima biti blagonaklon, ali u suprotnom će im oduzeti zemlju, razbacati ih među razne narode, dok će im život neprestano visiti o koncu (Armstrong: 66-67). Ova pretnja je očigledna anticipacija sudbine Jevreja tokom vremenskog perioda od dva milenijuma, od rimskog cara Hadrijana (II vek p. n. e), koji je Jevreje prisilno iselio iz Judeje, do modernog doba, kada je 1948. godine obnovljena izraelska država. Karen Armstrong upoređuje Budin spokojan odnos prema bogovima, za koje je Buda smatrao da ih je prerastao, sa strahom i panikom koje je Jahve izazvao kod jevrejskih vladara, a koji su za posledicu imali uništavanje i istrebljivanje svake paganske religije u ime jednog i jedinog Boga (Armstrong: 67-68).

Mit o izabranom narodu bio je (i danas jeste) zloupotrebljavan i u judaizmu i u hrišćanstvu i u islamu, i uveliko je doprinosa nastajanju i jačanju verskog fundamentalizma. Autori Ponovljenih zakona revidirali su starije biblijske tekstove i počeli da predstavljaju Jahvea kao Boga koji zahteva sveti rat protiv paganskih Hanaanaca. Umesto Isaijinog Boga (druga polovina VIII v. p. n. e), koji od vernika zahteva lično preispitivanje i rad na otklanjanju sopstvenih nedostataka, sada se pojavio Bog koji podstiče mržnju vernika i njihovo nasilno ponašanje prema objektima mržnje. Ovakvo tumačenje Boga neće biti specifičnost judaizma, već i hrišćanstva i islama. Krstaši su sebe videli kao izabrani narod, optužujući Jevreje da su svojom krivicom taj status izgubili. Calvinističko verovanje u to da su oni izabrani da budu božji miljenici uticalo je na oblikovanje svesti Amerikanaca o sopstvenoj izuzetnosti (Armstrong: 30, 67-68). Od kraja XVIII veka, buržoazija je koristila biblijske mitove o izabranom narodu, izabranoj zemlji, izabranom neprijatelju i slično, da bi, fuzijom religije i nacionalizma, ujedinila narodne mase u svojoj borbi

bogovima pripisuju osobine ljudi i da epifaniju doživljavaju kao ne naročito neuobičajenu pojavu. (S druge strane, politeističke religije Boga transcendiraju i čine ga nepojamnim i nedodirljivim za čoveka.) Takođe treba napomenuti i sledeće: mada u politeističkim društvima etički kodeksi nisu tako iznijansirani kao u monoteističkim, oni su zasnovani na krutim zakonima i formalnostima, koji su nametnuti od duhovnih sila i čije kršenje povlači bespogovorne sankcije.

za preotimanje vlasti od plemstva. Narodi koji žive duž granica hrišćanstva i islama (Hrvati, Srbi) ili na granicama rimokatoličanstva i pravoslavlja (Poljaci, Hrvati) doživljavaju sebe kao borce za odbranu hrišćanske civilizacije (Гавриловић: 162-164, 168-169).

Hrišćanstvo od samih početaka pokazuje nasilne crte. Središnje mesto u propovedima Isusa Hrista imala su upozorenja o dolasku Sudnjeg dana i o Carstvu nebeskom. Isus je naglašavao da on nije došao da donese “mir nego mač”. Pravedni će steći “život večni”, a grešnike će snaći “muke večne”. Isus za vreme uoči Apokalipse najavljuje sveopšti rat, glad i pomor na Zemlji. Rimljanima poručuje da će završiti u paklenom ognju. Fariseje optužuje za korupciju i kolaboraciju s okupatorskom silom. Preteći da među vazda ratobornim Jevrejima izazove pobunu, Isus protiv sebe okreće domaće sveštenstvo i rimsku vlast (Montefjore: 145-147, 152-153).

Mučenje Isusovo po naređenju prokuratora Pontija Pilata i njegova smrt na krstu prikazani su u hrišćanskoj tradiciji kao najgore telesne patnje koje čoveka mogu da snađu.²⁵⁴ Kada se na to nadovežu svirepi progoni hrišćana od strane rimskih vladara do početka IV veka, jasno je da je hrišćanstvo nastajalo u atmosferi ekstremnog nasilja. Iako su u prvim vekovima nakon Hrista njegovi sledbenici nesrazmerno više trpeli nasilje, oni su od početka ispoljavali spremnost da ga i sami čine. U *Drugoј poslanici Solunjanima*, najstarijem hrišćanskom spisu, apostol Pavle javno osuđuje Jevreje kao krivce za ubistvo Hrista i ostalih jevrejskih proroka, čime najavljuje pogrome Jevreja u potonjoj istoriji (Montefjore: 171).

Dok su kao pagani uglavnom tolerisali nerimske paganske religije i štošta usvajali od njih, Rimljani su pobedom monoteističkog hrišćanstva postali netrpeljivi prema drugim verama. Kao tobožnji krivci za Hristovo ubistvo, Jevreji su bili posebno stigmatizovani. Car Konstantin im je dozvolio da se svega jednom godišnje okupljaju u Jerusalimu. Njegovi sinovi zabranili su hrišćanima da sklapaju brakove s Jevrejima. Sličnu praksu primenjivali su i kasniji vladari Istočnog rimskog carstva (Montefjore: 209-210, 212-217, 221).

U V veku, u kojem je živio sveti Avgustin, zapadna Evropa prolazila je kroz jedan od najtežih perioda u svojoj istoriji. Zapadno rimsko carstvo propalo je pred najezdom varvarskih naroda, a smena drevne civilizacije novim oblicima državne i društvene organizacije činila je život nasilnim i nesigurnim. Takvo stanje uticalo je na Avgustinovo učenje, čija je osnova nasleđe Istočnog greha i prokletstvo ljudskog roda kao posledica Evinog i Adamovog čina. Avgustin podseća da čovečanstvo vuče greške i jade koji su potekli od praroditelja i da će na to biti osuđeno sve do poslednjih dana (Armstrong, 144-145). Avgustin je jedan od najuticajnijih teologa zapadne hrišćanske crkve, te zbog toga njegove teorije predstavljaju jedan od temelja katoličanstva. Psihološki je opravdano postaviti pitanje o stanju čoveka obremenjenog osećanjem krivice i o (auto)agresivnosti koju zbog toga u sebi nosi. Ni Jevreji, ni istočni hrišćani, ni, kasnije, muslimani neće stvoriti ovako katastrofičnu sliku Adamovog greha, koja će ostati ostati karakteristična za zapadno hrišćanstvo. Slika žene kao grešne zavodnice, “greh” uživanja u seksu, konstantna napetost između muškog i ženskog pola vekovima će ostati obeležje katoličko-protestantskog sveta.

Destruktivnosti hrišćanstva značajno je doprinela doktrina o supremaciji duhovne nad svetovnom vlašću i papama kao vrhovnim vladarima svih hrišćanskih zemalja. Ovu privilegiju rimske pape pokušaće da prisvoje već u ranom srednjem veku (Гавриловић: 39-40). Mada se planovi papa o vladavini nad čitavom hrišćanskom ekumenom neće ostvariti, uspostavljena je bliska saradnja između hrišćanske crkve i države, koju će srušiti tek Francuska revolucija. Verski poglavari pokazaće nesrazmerno veće interesovanje za ovozemaljske pobede i uspehe nego za puteve spasenja hrišćanskih duša od praroditeljskog greha. To će hrišćansku crkvu dovesti do pozicija inspiratora najtežih ogrešenja i zločina, uključujući tu i uništenje čitavih naroda.

Rušilačka moć hrišćanstva dostigla je vrhunac tokom dvovekovnih krstaških ratova (kraj XI – kraj XIII veka). Darko Gavrilović navodi procene da su ratni poduhvati krstaša odneli između tri i devet miliona ljudskih života. Upereni prvenstveno protiv muslimana na Bliskom istoku, u severnoj Africi, na Pirinejskom poluostrvu, krstaški pohodi nisu pošteđeli ni pravoslavne hrišćane, pagane, Jevreje, jeretike. O bliskosti interesa rimokatoličke crkve i države ubedljivo govori četvrti krstaški rat (1202-1204), koji je Mletačka republika, iz poslovnih interesa, da bi se domogla njenih materijalnih resursa, usmerila protiv hrišćanske Vizantije (Гавриловић: 45, 249).

Netolerantnost i svirepost hrišćanske crkve veoma je vidljiva na primeru suzbijanja jeresi i borbe protiv nehrišćana. Sud inkvizicije osnovala je rimokatolička crkva još u prvoj polovini XIII veka, radi obračuna s katarima. Vreme kada je inkvizicija bila na vrhuncu svoje moći, krajem srednjeg i početkom novog veka, poklapa se s kulminacijom hrišćanske netrpeljivosti prema jereticima, Jevrejima i ostalim nehrišćanima. Veći pogromi Jevreja počeli su u zapadnoj Evropi u vreme prvog krstaškog rata, dok je u Vizantiji diskriminacija Jevreja prisutna već u ranom srednjem veku. Zapadnoevropski Jevreji doživeli su (pre nacističkog holokausta) vrhunac stradanja početkom novog veka, kada su poslužili kao žrtveni jarci jednog uplašenog, nesigurnog društva, izloženog naglim promenama koje je nosilo rađanje kapitalizma (Гавриловић: 48, 93-100).

²⁵⁴ Stradanje Isusovo je na krajnje naturalistički način prikazano u istoimenom filmu Mela Gibsona – nap. aut.

Odvajanje protestantske crkve od Rima izazvalo je protestantsko-katoličke verske ratove, koji će potrajati više od jednog veka (prva polovina XVI – sredina XVII veka) i u kojima će se sa verom ispreplećati politički i poslovni interesi i gorući socijalni problemi tog doba. Sukob katolika i protestanata dostići će vrhunac u Tridesetogodišnjem ratu (1618-1648), koji je vođen na tlu Češke i Nemačke, a u kojem su učestvovali i Danska, Švedska, Francuska, Španija, Engleska i Holandija (Гавриловић: 53-59, 261-262). Rascep Zapadne crkve, borba protestanata da dokažu dekadenciju Rima i njegov odgovor u vidu kontrareformacije (katoličke obnove) mobilisaće ne samo destruktivnu, već i stvaralačku snagu zapadne Evrope koja će je dovesti u poziciju najmoćnije svetske regije.

Sveobuhvatan uspon evropske civilizacije, pobuđen izumom štamparije i otkrićem Amerike u XV veku, izazvao je kod Evropljana osećanje superiornosti nad ostatkom sveta. Ono je praćeno pljačkaškim, porobljivačkim i razaračkim pohodima na Aziju, Afriku i Ameriku. Ove pohode revnosno je pomagala hrišćanska crkva. Američki narodi (tačnije, njihovi mali delovi koje su evropski osvajači ostavili u životu) su skoro u potpunosti hristijanizovani, Afrika je podeljena između hrišćanstva i islama, dok je hrišćanstvo u Aziji – pred bedomom drevnih civilizacija, poput kineske i indijske, i pred otporom Alahovih ratnika – doživelo neuspeh.

Politički aspekt islama ogleda se u verovanju muslimana da im je Bog odredio da stvore pravedno društvo prema božjoj volji (Armstrong: 185). Prema tome, politika je u islamu od njegovog nastanka povezana s verom. Islam se pojavio u prvoj polovini VII veka, u vreme u kome je arapsko društvo prelazilo iz plemenskog stadijuma u stadijum imovinski izdeferenciranog društva. Arapi su se podelili na šaćicu bogataša i masu siromašnih, zbog čega se pojavila opasnost od velikih unutrašnjih sukoba. Arapi su pre nastanka islama razvili ideologiju, tzv. *muruvu*, koja je imala elemente religije. Značenje muruve je “hrabrost u boju, strpljenje i izdržljivost u patnji i apsolutnu odanost plemenu”. Svaki član plemena morao je biti bez ostatka odan starešini plemena i primenjivati krvnu osvetu prema svakome ko ubije saplemenika. Jasno je, dakle, da je predislamska ideologija/religija arapskih plemena bila zasnovana na elementima etike ratničkog etnosa. Muruva je, najzad, favorizovala imovinsku jednakost unutar plemena, što nije odgovaralo ekonomskim uslovima koji su se, pod uticajima Vizantije i Persije, pojavili u VI veku. Arapi su se našli pred izvesnom opasnošću da će biti pokoreni od Vizantinaca ili Persijanaca ukoliko se ne ujedine. U takvim uslovima među njima se izdvaja Muhamed, trgovac iz Meke, koji je tvrdio da je imao vizije u kojima mu se javio Alah, jedini Bog čitavog čovečanstva. Muhamed će tokom 23 godine imati povremene susrete s Alahom, tokom kojih će, kroz razgovore Boga i Muhameda, njegovog proroka, nastati Kuran, sveta knjiga zasnovana na božjim porukama ljudima. Muhamed je do svoje smrti, 632. godine, ratovao protiv svojih protivnika u Medini i pripadnika plemena Kurejši u Meki. Karen Armstrong naglašava da su to bili odbrambeni ratovi u kojima su se Prorokove pristalice borile za svoj opstanak. Ističe i to da Muhamed nikada nikoga nije prisilio da prihvati islam. (Armstrong: 155-158, 160-164, 181-182). Međutim, drugi autori tvrde da je Muhamed sprovodio nasilnu islamizaciju – nad Jevrejima i nad, do tada paganskim, Arabljanima. Uništavao je one koji su odbijali da se potčine Alahu (Montefiore: 236; Vajt: 113-114, 184; Танасковић: 66; Еспозито: 318).²⁵⁵

Zahvaljujući izuzetno stimulativnoj moći islama, Arapski kalifat je do početka VIII veka potčinio zapadnu i srednju Aziju, severnu Afriku i najveći deo Pirinejskog poluostrva. Sa izuzetkom poslednje, sve ove oblasti su islamizovane. Ekspanziji mlade religije odlučujuće su doprineli njeni postulati socijalne pravde, sprovedeni u praksi. Islamski teolozi podelili su svet na Dom islama (zemlje pod muslimanskom vlašću) i Dom rata (zemlje nevernika, koje tek treba da budu osvojene) (Гавриловић: 128-134). Islamski svet je vrhunac svoje moći doživeo u prvom veku svog postojanja, pod dinastijom Omejada na čelu Kalifata, i, kasnije, kada je Osmansko carstvo u XVI veku dostiglo svoj zenit. Nakon toga nastupa viševekovno opadanje, koje će, prolazeći razne faze, potrajati do našeg vremena. Kolonijalna vlast evropskih sila nad islamskim narodima i stvaranje Izraela izazvaće kod dela muslimana odgovor u vidu verskog fundamentalizma i terorizma. To je problem s kojim se vlade islamskih zemalja i dalje neuspešno bore.

ZAKLJUČAK

Nije teško dokazati to da su ljudsko nasilje i religija međusobno blisko povezani od same pojave razumnog čoveka do našeg vremena. Očigledno je da je to posledica specifične filogeneze čovečanstva. Međutim, dok su obredna žrtvovanja ili ubilački sukobi s neprijateljskim grupama u ime paganskih božanstva imali, kako izgleda, funkciju amortizovanja unutrašnjih konflikata, dotle monotestički sistemi polažu pravo na sopstvenu univerzalnost i,

²⁵⁵ Mnogi, naročito nemuslimani, reći će da muslimani vode sveti rat, džihad. Treba razjasniti značenje ovog pojma. Džihad je borba za islam, sredstvo i put njegovog širenja, što podrazumeva i prevođenje nevernika u islam, najpre miroljubivim putem, a ako se na taj način ne uspe, opravdano je pribеći sili. (Opširnije o džihadu i njegovim interpretacijama: Танасковић: 147-159, 266-270)

u to ime, na uništavanje svih ostalih verskih grupa, organizacija ili svetskih religija. Isključivost, ekstremizam i prozelitizam prisutni su kako u judaizmu, tako i u hrišćanstvu i islamu. Posledice takvog stanja su potencijalno katastrofalne za ljudski rod. Sa sigurnošću se može tvrditi da je religija jedan od ključnih generatora ljudskog nasilja. Visokoinstitucionalizovane monoteističke religije imaju moć da, udružene s političkim faktorima, nasilje, protiv kojeg se deklarativno bore, usmere ka izazivanju sveopšte katastrofe.

LITERATURA

- [1] S. Frojd, *O seksualnoj teoriji; Totem i tabu*, Matica srpska, Novi Sad, 1973.
- [2] R. Žirar, *Nasilje i sveto*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad, 1990.
- [3] K. Armstrong, (1998). *Povijest Boga*, Prosvjeta, Zagreb, 1998. <http://www.skripta.info/wp-content/uploads/2016/03/KarenArmstrong-Povijest-Boga.pdf>
- [4] S. Sibag Montefjore, *Jerusalim: biografija*, Evro Book, Beograd, 2016.
- [5] Д. Танасковић, *Ислам: догма и живот*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.
- [6] Д. Гавриловић, *Мржње, ратови, демони хришћанског света*, Службени гласник, Београд, 2014.
- [7] Dž. R. Vajt, *Terorizam*, Alexandria Press, Beograd, 2004.
- [8] *Оксфордска историја ислама* (приредио Џон Л. Еспозито), Clio, Београд, 2016.